

## РОЗДІЛ II УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-441-2-7>

*Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ*

### УКРАЇНЦІ БУКОВИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА ТА СУСПІЛЬНІ ПРАГНЕННЯ

*У розділі проаналізовано події Першої світової війни на Буковині. Значна увага приділена осмисленню становища українського населення в умовах трьох російських окупацій краю. Показано відродження українського руху після повернення австрійської адміністрації. Охарактеризовано прагнення українців до створення незалежної української держави.*

**Ключові слова:** *Перша світова війна, Австро-Угорщина, Буковина, українське населення, українські товариства і політичні партії, російська окупація.*

Перша світова війна стала часом важких випробувань для українського населення Буковини. Воно пережило чимало страждань, горя, зневаги. Багатьом довелося буквально виживати рятуючи свої сім'ї, домашній скарб, господарство. Разом з тим цей час надзвичайно показовий для оцінки реального стану українства краю, його прагнення до незалежності та здобуття власної держави. Чимало подій цього часу химерно перепліталися, створювали часом дивні, непередбачувані комбінації соціально-економічних, політичних та культурно-освітніх відносин, які стосувалися як простих українських селян так і освічених верств населення.

Мета даного розділу проаналізувати становище українського населення Буковини в роки Першої світової війни як в умовах російських окупацій так і в часи австрійського управління краєм.

Дана мета зумовила такі завдання:

– охарактеризувати вплив бойових дій на території краю на становище місцевого українського населення.

– визначити особливості політики російської влади щодо українців Буковини.

– описати повсякдення українського населення під час російських окупацій.

– проаналізувати ставлення австрійської влади до широких верств українців в умовах війни.

– охарактеризувати становище українського національного культурно-освітнього та суспільно-політичного руху в зазначений період.

Окремі аспекти даної проблеми висвітлювалися в публікаціях Т. Балана<sup>1</sup>, В. Ботушанського<sup>2</sup>, В. Гайсенюка<sup>3</sup>, О. Добржанського<sup>4</sup>, Л. Жванко<sup>5</sup>, В. Заполовського<sup>6</sup>, Ю. Макара<sup>7</sup>, І. Піддубного<sup>8</sup>,

---

<sup>1</sup> Bălan T. Bucovina în războiul mondial. Cernăuți, 1929.

<sup>2</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи / Упорядкування, передмова, коментарі, переклад з німецької та російської мов В. М. Ботушанського. Чернівці, 2014; Ботушанський В. Чернівецький університет у роки Першої світової війни. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія*. Чернівці, 2017. № 1. С. 38–45; Ботушанський В. Буковина і Хотинщина в зовнішній політиці європейських держав у роки Першої світової війни і боротьби українців краю за українську державність. *Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.)* [Кол. моногр.]. Чернівці, 2005. С. 299-488.; Ботушанський В. Джерела Державного архіву Чернівецької області до вивчення подій Першої світової війни на Буковині. *Питання історії України*. 2014. Т. 17. С. 178-183.

<sup>3</sup> Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918). Чернівці, 2017.

<sup>4</sup> Добржанський О. Сприйняття населенням Буковини російських окупаційних військ та адміністрації як важливий аспект повсякденного життя в умовах Першої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 26. С. 193-201; Добржанський А. Украинское национальное движение в Буковине в годы Первой мировой войны. *Народы Габсбургской монархии в 1914–1920 гг.: от национальных движений к созданию национальных государств*. Москва, 1912. С. 267-280.

<sup>5</sup> Жванко Л. Біженство Першої світової війни в Україні. Харків, 2010.

<sup>6</sup> Заполовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини: 1914–1918. Чернівці, 2003; Заполовський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. *І*. 2009. № 56. С. 74–82.

<sup>7</sup> Добржанський О., Макара Ю. Ставлення буковинців до російської окупації краю в 1914–1917 роках. *Rocznik Chelmski*. Chelm, 2015. Т. 19. С. 335-349, ДОБРЖАНСЬКИЙ О., МАКАРА Ю. ЕТНІЧНІ ГРУПИ БУКОВИНИ ПІД ЧАС ТРЬОХ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАЦІЙ КРАЮ (1914-1917 РР.). *ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СВІТУ*. 2015. Т. 29-30. С. 122-125.

<sup>8</sup> Піддубний І. Розпад Австро-Угорської імперії та події на Буковині у жовтні-листопаді 1918 р. в світлі румунської історіографії (1928-2018 рр.). *Історична панорама*. Чернівці, 2019. Вип. 28-29. С.140-168.; Піддубний І. Румуны Буковины: от черно-желтого лоялизма к великому объединению. *Народы Габсбургской монархии в 1914–1920 гг.: от национальных движений к созданию национальных государств*. Москва, 1912. С. 281-304; Піддубний І. Організація управління Буковиною/Чернівецькою губернією в роки Великої війни. *Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області*. Чернівці, 2014. С. 240-331.

С. Попика<sup>9</sup>, О. Реєнта<sup>10</sup>, С. Осачука<sup>11</sup>, колективних монографіях<sup>12</sup>. Однак цілісно дана тема не знайшла належного висвітлення як в українській так і в зарубіжній історіографії.

Серед визначальних факторів, які впливали на українське населення Буковини в умовах Першої світової війни найперше варто виділити близькість лінії фронту. На території краю відбувалися кровопролитні збройні сутички. Лінія військового розмежування впродовж 1914–1917 років декілька разів переміщалася зі сходу на захід і навпаки. Чимало населених пунктів зазнали значних руйнувань як через бойові дії, так і внаслідок свідомого нищення російськими та австрійськими військовими, особливо під час відступів.

До запеклих бойових дій на території краю більшість громадськості ставилася як до данності, якої неможливо уникнути. Значними були втрати серед мирного населення в тих місцевостях, де відбувалися воєнні зіткнення. Якщо спочатку поява вбитих і поранених сприймалася як щось екстраординарне, то з часом це все перетворилося в сумний, але звичний антураж війни, який був неминучим у тих умовах. Страждання населення важко описати, адже під час бойових дій з ним ніхто не рахувався. Поширеним явищем стали грабежі, різного роду насильства в умовах безпосереднього збройного протистояння. Горе було тим селам, які опинилися в безпосередній близькості до воєнних операцій. Газета «Буковина» повідомляла: «Громада Брідок потерпіла від посліdnого наїзду москалів дуже багато. Поверх 20 домівств селянських пустили димом. З нової поверхової школи народної стоять лише мури. Всі речі в помешканню управителя школи зрабовано. Церква місцева дуже ушкоджена. З інтелігенції нема нікого в селі, ба навіть тамошний панотець вибрав ся відти. Крім того й села Чорний Потік і Самушин знищив ворог цілком, так що в названих громадах майже нікого з людей нема»<sup>13</sup>.

Громадський діяч В.Руснак, який проживав під час війни в с. Неполоківці Кіцманського повіту згадував: «На 11 травня (1915 р., авт.) вже десь біля 11 години перед обідом налетіла на наше село згря татарської кінноти....Розлучені безперестанним артилерійським вогнем, яким їх засипали австрійці, татари кинулися

---

<sup>9</sup> Попик С. Українці в Австрії 1914-1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. Чернівці, 1999.

<sup>10</sup> Реєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна. Київ, 2004.

<sup>11</sup> Заповловський В., Осачук С. Слідами забутої війни 1914–1918 рр. в Буковині. Чернівці, 1998.

<sup>12</sup> Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. – Кн.1: Історичні нариси. Київ, 2014; Кн. 2: Мовою документів і свідчень Київ, 2015.

<sup>13</sup> Громада Брідок. *Буковина*, (Чернівці), 1915, 10 вересня.

по домах грабити та гвалтувати жінок, б'ючи при тім немилосердно і брутално прикладом рушниці всіх, що пробували чинити їм опір.....Так ці татари до самої ночі гасали городами поміж хатами, щоб скритися від артилерійського обстрілу з-за Пруту і весь час тероризували населення»<sup>14</sup>.

Під час бойових дій буковинці зазнавали збитків з боку обох воюючих сторін. У 1915 р., коли австрійські війська завдали поразки росіянам і ті покинули Буковину було складено зведені дані про жертви і матеріальні втрати яких зазнало населення. По Заставнівському повіту наводилися такі дані: «Кількість цивільних осіб, які загинули від австро-угорських військ: вбито 60 осіб, поранено 54. Кількість цивільних осіб, що загинули від російських військ 34, поранено 45. Кількість цивільних осіб страчених австро-угорськими частинами – 8. Кількість цивільних осіб, які загинули від знайдених боєприпасів на полях, в городах – 24. Будинків внаслідок обстрілу з боку австро-угорських військ знищено 143, пошкоджено 60. Будинків внаслідок обстрілу з боку російських військ знищено 50, пошкоджено 60. Будинків внаслідок оперативних (наступальних) дій австро-угорських військ знищено 174. Будинків внаслідок оперативних дій (відступу) російських військ знищено 15»<sup>15</sup>.

Крім того, як австрійці так і росіяни масово залучали селян до будівництва оборонних споруд, риття окопів, перевезення вантажів, забезпечення військ продовольством та фуражем. Досить часто це відбувалося в важких умовах, без належного харчування та елементарних побутових умов, а вимоги щодо запланованих обсягів робіт були непомірними для виконання. Начальник Кіцманського повіту доповідав під час російської окупації чернівецькому губернатору в серпні 1916 р. : «22 липня 1916 р. поставлено вимогу направити на роботу 2000 робітників і 200 підвід. Але цей наряд важкий, «цілком непосильний», оскільки робітників залишилося дуже мало, а також коней і підвід»<sup>16</sup>. Про це ж повідомляв і начальник Чернівецького повіту 30 листопада 1916 р.: «Часті втечі з цих робіт пояснюються також тим, що ці робітники із числа селян насильно відірвані від своїх робіт, а через нестачу робочих рук у селах безперервні наряди як робітників так і підвід, непосильні для населення»<sup>17</sup>.

Чималим потрясінням для місцевого населення стала часта зміна влади. Край тричі окупували російські війська і тричі сюди

---

<sup>14</sup> Руснак В. Спомини. *Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України*. Одеса, 2008. С. 249-250.

<sup>15</sup> Буковина в роки Першої світової війни... С. 150

<sup>16</sup> Буковина в роки Першої світової війни... С. 205

<sup>17</sup> Там само. С. 228.

поверталася австрійська адміністрація. Якщо перших дві російських окупації тривали порівняно недовго відповідно 49 і 83 дні, то третя продовжувалася 1 рік і 47 днів. Вона завершилася 3 серпня 1917 р. (за основу відліку взято окупацію і деокупацію Чернівців). Після цього, ще понад рік, аж до розпаду імперії Габсбургів, у краї зберігалася австрійська влада.

Прихід росіян і окупація ними Чернівців та інших населених пунктів краю сприймалося місцевим населенням як цивілізаційний виклик, як крах того мирного розміреного довоєнного життя, до якого звикли буковинці, як прихід варварів, які тільки й уміють що нищити все на своєму шляху.

Для того щоб краще зрозуміти особливості становища українців Буковини в період російських окупацій, варто нагадати ідейно-політичні засади ставлення Росії до західноукраїнських земель. Вже з кінця XIX ст., а особливо після анексії в 1908 р. Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини відносини між імперіями Габсбургів та Романових значно погіршилися. Заручником цих відносин стало українське населення західноукраїнських земель. В Росії розпочато кампанію по підтримці «русского населения Галиции, Буковины и Угорской Руси». В газетах безперестанно наголошувалося, що «русские» Австро-Угорщини страждають під німецьким пануванням, мріють про входження цих територій до складу Росії. Мали місце й практичні заходи щодо підтримки місцевих москвофілів. Їм виділялися гроші, надавалася інформаційна підтримка для поширення проросійських ідей серед широких верств населення.

Після початку війни, окупувавши Буковину, російська влада поставила на чільне місце ту ж таки концепцію «єдиного русского народа от Карпат до Камчатки». Війна з Австро-Угорщиною в такому випадку трактувалася як визвольна війна, повернення «настоящих русских» під скіпетр рідного царя. Відповідно русини розглядалися не як населення ворожої держави, а як частина єдиного російського народу, який звільняється з-під ворожого панування, «німецького ярма».

Інший важливий ідеологічний концепт полягав у тому, що ці території називалися «исконной русской землей». Для обґрунтування цього публікувалися чисельні наукоподібні опуси на історичну тематику. Тодішні російські пропагандисти поширювали думку, що Росія не загарбує чужі території, а повертає своє втрачене колись, або як любить говорити сучасна російська пропаганда «возвращает в родную гавань». Приєднання західноукраїнських земель трактувалося як завершення формування російської національної території. У відозві верховного

головнокомандувача російської армії до народу вже на початку війни вказувалося: «Да не будет больше подьяремной Руси. Достояние Владимира Святого, земля Ярослава Осмомысла, князей Данила и Романа, сбросив иго, да водрузит стяг единой, великой, нераздельной России»<sup>18</sup>. Відразу впадає в вічі, що за понад сто років ідейні концепти росіян щодо українців та українських земель абсолютно не змінилися.

Зрозуміло, що головним ворогом, в такому разі, крім власне німців і євреїв (антисемітизм став поширеним явищем серед російських окупаційних військ) були діячі українського національного руху (за російською термінологією «мазепинцы», «украиноманы»), які не вписувалися в ідеологічні схеми так званих «визволителів». Тому російська окупаційна влада жорстоко переслідувала всіх причетних до українських політичних партій, громадських організацій, будь-яких національних об'єднань. За підтримки москвофілів складалися списки неблагонадійних українців, які підлягали арешту. Наприклад, після другої окупації в російській чернівецькій дирекції поліції знайдено список 40 українців, котрих росіяни хотіли арештувати суто з політичних мотивів<sup>19</sup>.

Українські товариства одразу ж були закриті. Заборонено навчання в школах українською мовою, видання українських книг, журналів, іншої періодики. Газета «Буковина» писала: «Вже під час першого масковського наїзду на Буковину в серпні минулого року зачали ся переслідування українців так під зглядом політичним як і економічним. Весь український рух, який передше був на Буковині, мав бути знищений за одним махом. Кожду українську книжку, яку маскалі денебудь на селі подибали, забирали, нищили або палили. Де була яка бібліотека, то її вивозили в глибину Росії. Як лише прийшли Москалі на Буковину, зараз видали російські власти указ, котрим виразно заборонено розповсюджувати українські книжки і письма а навіть заборонено говорити по українськи»<sup>20</sup>. Замість цього пропонувалося переходити на російську мову. Щоправда російська окупаційна влада дуже слабо уявляла як це можна зробити. Перша ейфорія з надією, що місцеве населення відразу ж відчужує себе росіянами досить швидко розвіялася. Ні під час першої, ні під час другої окупації російська адміністрація не змогла відкрити на Буковині жодної російської школи, чи хоча б курсів російської мови.

---

<sup>18</sup> Відозва верховного головнокомандувача російської армії до народу. 5 серпня 1914 р. *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Кн. 2. Мовою документів і свідчень*. Київ, 2015. С. 220.

<sup>19</sup> Москалі проти православних українців. Буковина (Чернівці). 1915. 3 вересня.

<sup>20</sup> Там само.

Місцеве населення слабо розуміло мову окупантів, не вміло і не хотіло розмовляти цією мовою. А насильницьку русифікацію сприймало вороже.

Вся кампанія по наверненню русинів Буковини в росіян за допомогою поширення російської мови і культури потерпіла повне фіаско.

Дещо більше «успіхів» мала російська влада в розпалюванні соціального протистояння між простими українськими селянами (особливо в гірських районах) і заможними верствами Буковини. Досить часто це робилося свідомо, для створення позитивного образу російської влади. Член Державної Думи Росії Д. Чихачов у листі військовому генерал-губернатору Г. Бобринському писав: «Сільське населення краю, переважно російське (насправді українське, авт.) за своєю національністю, повинно бути предметом особливих турбот з боку російських властей і піднесення його економічного добробуту повинно бути найважливішим їхнім завданням»<sup>21</sup>. Пропонувалося покращити становище селян за рахунок євреїв землевласників та орендарів.

Велику допомогу в цьому владі надавали місцеві москвофіли. Відомий діяч цього руху Олексій Геровський опублікував спеціальне звернення до буковинців, у якому обіцяв селянам малі податки, дешевий хліб, сіль і повідомляв ніби то від селян з-за Пруту: «Русскіи вояки роздають межі насъ жидовску худобу и жидовскій хлѣбъ, а жиды утекають и больше не вернутся»<sup>22</sup>.

Справді, під час російських окупацій непоодинокими були випадки, коли російські війська заохочували селян відбирати у євреїв худобу. Як повідомляло Вижницьке повітове управління: «У Сторонці-Путилові козаки забирали худобу у багатих, забивали і два рази по тиждень видавали бідним селянам. Наївні гуцули вірили обіцянкам росіян і козакам, що все майно євреїв скоро буде їхнє. Багато селян з Яблуниці, Конятина та інших сіл йшли грабувати євреїв у Путилові»<sup>23</sup>.

Російській окупаційній владі так хотілося сподобатися простим селянам, що деколи вона вдавалася до елементарного обману, займалася відвертим популізмом, прагнучи вселити надію в селян на краще майбутнє під скіпетром російського царя. Відомий чернівецький журналіст Юліус Вебер описав приїзд до Чернівців у січні 1915 р. очільника Галицько-Буковинського генерал-

---

<sup>21</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914 – 1918 рр... С. 60.

<sup>22</sup> Добржанський О., Старик В. *Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.)*, Чернівці, 2009, с. 22.

<sup>23</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914 – 1918 рр... С. 102.

губернаторства графа Г. Бобринського. Останній, виступаючи перед спеціально зібраними селянами, обіцяв їм: «Навесні, коли війна закінчиться, вам роздадуть землі Релігійного фонду та буковинських євреїв. З цього моменту землі належать вам. Тобто, вже скоро ви станете Божою поміччю та допомогою царя заможними людьми»<sup>24</sup>. Натовпи селян декілька разів приходили до ратуші, записувалися в спеціальній книзі, яка мала б гарантувати виділення їм землі, багато годин утримували міське управління в облозі, вимагаючи негайної роздачі наділів. Врешті решт російська адміністрація розігнала їх силою. На цьому всі обіцянки скінчилися.

Варто зауважити, що політика російської влади щодо місцевих українців досить часто визначалася не загальними ідейними міркуваннями, а конкретними обставинами перебування на Буковині. Досить помітними були розбіжності між загальними деклараціями, які ухвалювалися верховним командуванням і практикою на місцях. Кіцманське повітове управління повідомляло: «Під час першої окупації росіяни обмежувалися пљондруванням лише порожніх будинків, казарм. Казали, що прийшли визволяти своїх одновірців від австрійського ярма. Навіть роздавали селянам награбоване майно з поміщицьких маєтків... Друга окупація росіян подіяла на населення як холодний душ. Росіяни вже не робили ніякої різниці між національностями і віросповіданнями, між моїм і твоїм, і сільське населення постраждало не тільки матеріально, але й морально та фізично. Гвалтування жінок і дівчат, пограбування, підпали і мордування людей були щоденним явищем»<sup>25</sup>.

Описуючи становище українців Буковини в роки перебування тут російських військ окремо варто сказати про особливості останньої, третьої і найдовшої з окупації. Вона чітко ділилася на два періоди. До початку російської, а потім і української революцій і після, тобто від 18 червня 1916 р. і до 28 лютого 1917 р. перший період. А від 28 лютого 1917 р. до 3 серпня 1917 р. другий.

Під час першого періоду третьої окупації російська влада спробувала дещо ослабити русифікаторські потуги і об'єктивніше ставилася до культурно-освітніх процесів, пов'язаних з місцевим населенням. У листі начальника штабу М. Алексеєва до верховного головнокомандувача О.Брусилова від 18 червня 1916 р. зазначалося: «Відповідно до висловлених государем імператором загальних побажань про напрями діяльності нашої майбутньої галицької адміністрації у відповідь на лист міністра закордонних справ я повідомив гофмейстеру Сазонову, що жодних масових репресій

---

<sup>24</sup> Вебер Ю. Російська окупація Чернівців. Чернівці, 2016. С. 101.

<sup>25</sup> Там само. С. 160.



стосовно українців як таких лише за те, що вони належать до так званої української партії, не пропонується, якщо вони, звичайно, будуть вести себе цілком лояльно по відношенню до Росії та її інтересів і якщо вони змиряться з тими порядками, які будуть запроваджені»<sup>26</sup>.

Також дещо змінилися акценти в проведенні русифікаторської політики. Для організації навчання російською мовою робилися спроби залучати вчительські кадри з Росії. Дозволялося навчання в початкових школах місцевою мовою. І.Бажанський згадував про нараду, скликану в шкільній справі в Вашківському повіті 13 січня 1917 р.: «Учителі мають відтепер вчити, вчити так як доси в мові українській і польській, з виїмком мови німецької і єврейської. Учебники остануть ті самі. Платню будуть діставати з громади, а пізніше може якусь платню або запомогу з російської каси...»<sup>27</sup>. Але все це не давало жодних результатів. Хоча школу в Вашківцях російська влада відкрила, але діти туди майже не ходили.

Не зважаючи на наміри вищого російського керівництва стабілізувати ситуацію, переслідування українства, зловживання владою, реквізиції, а деколи й елементарні грабежі продовжувалися. І.Бажанський згадуючи той час особливо наголошував на безправному становищі місцевого населення. Він зазначав: «Жиємо без жодного права, без жодної охорони. Хто з солдатів прийде до хаги, то вже залежить від його сумління, як він поступить з нами. Може заграбати і все, що є дома: хто йому заперечить?»<sup>28</sup>? З цього приводу писала також «Czernowitzer Allgemeine Zeitung»: «Це безсовісне мародерство і пограбування приватної власності цивільного населення, яке не має жодного зв'язку з військовими подіями, росіяни називають епізодом, побічним ефектом війни. Коли їм вказують на їхні проступки, вони проходять повз них з легкою посмішкою, ніби хочуть висловити своє здивування тим, що їх досі притягують до відповідальності за таку дрібницю»<sup>29</sup>.

Ситуація суттєво змінилася, особливо в ставленні російської окупаційної адміністрації до українських національних потреб, після вибуху лютневої революції в Російській імперії, утворення Української Центральної Ради. Із середини квітня 1917 р. революційна стихія охопила російський гарнізон Чернівців. Щодня відбувалися мітинги, різноманітні процесії. Для українців особливо сприятливим стало призначенням обласним комісаром Галичини і

---

<sup>26</sup> Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Чернівці, 2009. С. 54.

<sup>27</sup> Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914–1918/22). Чернівці, 2006. С. 122–123.

<sup>28</sup> Там само. С. 102.

<sup>29</sup> Die dritte Invasion von Czernowitz. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1917. 29. August.

Буковини з правами генерал-губернатора Д. Дорошенка, а чернівецьким губернським комісаром О. Лотоцького, відомих українських діячів з Наддніпрянщини. В управлінні Чернівцями велику роль відігравав випускник Київського університету, майбутній відомий літературознавець О. Багрій, за ініціативи якого було покінчено з корумпованим бургомістром Чернівців Віттеком та його прибічниками. В цей час також було українізовано повітове управління в північно-західній частині краю.

Разом з тим, новому керівництву краю було важко тримати ситуацію під контролем, в умовах коли дисципліна в військах падала з кожним днем. Солдати зневажали офіцерів, відмовлялися виконувати їхні команди. Газета «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» в 1917 р. по гарячих слідах після визволення Чернівців опублікувала серію статей про третю окупацію краю і навела такий красномовний епізод: «Біля будинку чернівецького генерала, де розмішувалося командування російського корпусу, і перед яким стояла російська варта, генерал зустрів групу солдатів, які грали в карти з вартою. Генерал вступив у конфлікт з охоронцем та іншими солдатами з цього приводу. Солдати не звернули уваги на його слова повчання, а коли він енергійно закликав їх до порядку, солдати відібрали гвинтівку у вартового, повісили її на генерала і змусили його самого стати на варту: «Ну що, товаришу, тепер і ти відчув, що значить бути простим солдатом». Через чотири години солдати відпустили генерала на волю, і він одразу зник з Чернівців»<sup>30</sup>.

Ще гірша ситуація була по селах, де дислокувалися російські війська. І. Бажанський писав у липні 1917 р.: «Дуже мучимося через ці салдати в школі. Як день, так ніч гримання, крики, співи, всюди нечисть, а на подвір'ю сморід, що не мож дихати. Все ломлять, б'ють, в городі пустошать, всяку посудину розносять, одним словом не до витримання. А пожалувати ся нема кому, бо карности у солдат нема ніякої, слухатись нікого не хочять, кождий ходить під своїм Богом»<sup>31</sup>.

В умовах революційного піднесення відбувалися позитивні зміни в ставленні окупаційної влади до українського руху загалом і місцевого зокрема. Найперше було локалізовано вплив москвофілів. В одній з чернівецьких газет описувався такий епізод. Під час чергового мітингу Олексій Геровський піднявся на трибуну і протестував проти вимоги негайного миру без анексії і контрибуцій. Він заявив: «Ворогами Росії, ... є лише українці та євреї. Поки ми не розберемося з цими двома народами, «Свобода» не буде в безпеці. «Заткнися, або я закрию тебе рукою!» – енергійно відповів

---

<sup>30</sup> Там само.

<sup>31</sup> Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914–1918/22). Чернівці, 2006. С. 142.

український прапорщик з-поміж перехожих, і буковинський москвофіл зник так само швидко, як і з'явився»<sup>32</sup>.

Коли Олексій Геровський спробував інтригувати проти нової адміністрації, його було заарештовано на Панській вулиці (вул. О. Кобилянської, авт.), закуто в кайдани і в супроводі 20 жандармів відправлено до залізничного вокзалу, звідки його вислали до Росії.

Обласний комісар Д.Дорошенко дозволив відновити діяльність Українського Народного Дому, проводити українські театральні вистави та концерти, закладати українські бібліотеки. Урядові розпорядження друкувалися вже й українською мовою. Солдати-українці російської армії заснували в Чернівцях Український військовий клуб ім. П. Полуботка. Робилися заклики відновити навчання в школах на довоєнних засадах, в тому числі й українською мовою.

Однією з найефективніших демонстрацій російської революції в Чернівцях стали події першого травня. Близько сімдесяти тисяч солдат з чернівецького гарнізону та сусідніх військових частин були сконцентровані на площах міста для проведення першотравневих урочистостей. Після завершення мітингів солдати пройшли кількогодинним маршем вулицями Чернівців. Під час маршу були підняті прапори і штандарти з написами «Геть війну! Слава миру для всіх народів без анексії і контрибуцій! Слава соціал-демократії! Слава рівності, свободі і братерству!». Хода вражала порядком, який панував, незважаючи на те, що заздалегідь не було вжито жодних заходів безпеки. Кілька оркестрів грали «Марсельезу».

Українці сформували окрему процесію. Ганна Совачева, очевидець тих подій згадувала: «І ось уже можна розглянути нашу колону...Кінця їй не видно! Попереду їдуть два запорожці в кармазинових жупанах із нашими прапорами, за ними велика оркестра, далі 30 душ президії Клубу (Український військовий Клуб ім. П. Полуботка, авт.)...Далі 300 чепурних козаків-кубанців на блискучих конях, а за ними – безліч рядів піхотинців»<sup>33</sup>.

Однак, не варто перебільшувати вплив революційних подій на місцеве, в тому числі й українське населення. Російські війська були окупаційними й відповідним чином дистанціювалися від місцевих жителів як представників ворожої держави. Тобто ніякого братання не спостерігалось. Д. Дорошенко згадував: «Що ж до населення, то

---

<sup>32</sup> Die „Swoboda“. Eindrücke und Stimmungen über die russische Revolutionsbewegung im besetzten Czernowitz. «*Czernowitzer Allgemeine Zeitung*». 1917. Nr. 9. 2. September.

<sup>33</sup> Совачева Г. Кризь пориви життя: спогади – війна і визвольні змагання. *Добрянський О., Старик В. Бажано до України*. Одеса, 2008. С. 751-752.

солдатська маса трималася такого погляду: ми вас завоювали, отже, тепер і будемо над вами панувати, а ви нам коріться! Перше «панували» генерали, офіцери, тепер же хотів «панувати» кожен москаль»<sup>34</sup>. Він також зауважував: «Ті самі солдати, що скрізь вивішували плакати про свободу й братерство народів, про мир без анексії і контрибуцій, зовсім не вважали за потрібне пристосовувати ці принципи до місцевого люду. Крадіжки, грабунки, розбої, гвалти, насильства, спаші на полях, – усе це зростало паралельно з упадком дисципліни і зростом масового дезертирства»<sup>35</sup>. Навіть в солдатських мітингах, які безперервно відбувалися в Чернівцях, жодному місцевому жителю не дозволялося брати участь і висловлювати свої погляди<sup>36</sup>.

Загалом, діяльність Д. Дорошенка та його адміністрації на Буковині отримало позитивні відгуки вже після повернення австрійської влади. Але і він нічого не міг вдіяти проти свавілля солдатів під час відступу російської армії. Покидаючи Чернівці, росіяни спалили близько тридцяти будинків і здійснили мародерські дії проти місцевих жителів<sup>37</sup>. Подібні випадки відбувалися й у інших населених пунктах краю.

Одним з типових явищ воєнного періоду стало біженство та насильне переселення значної маси населення. Найперше, від російської влади втікали освічені верстви українського населення, учасники українського руху, члени громадських об'єднань і політичних партій. Вони прекрасно розуміли, що неминуче зазнають переслідувань з боку росіян. Це явище чітко означилося ще перед першою окупацією. Газета «Czernowitzer Tagblatt» писала про ті дні: «Місто охоплює похмурий настрій передчуття. Органи влади та офіси починають евакуюватися, фінансові установи залишають місто, їхній приклад наслідують заможні городяни та купці... Ті, хто мав розум, гроші і транспорт, втекли, ті, кому цього не вистачало, ходили безцільно, з острахом, керовані моторошним відчуттям»<sup>38</sup>. Особливо великих масштабів біженство досягло із наближенням другої та третьої окупацій. У середмісті Чернівців у мирний час проживало 50-60 тис. жителів, а в кінці листопада 1914 р.

---

<sup>34</sup> Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914–1920). Друге видання. Мюнхен, 1969. С. 123.

<sup>35</sup> Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання. Київ, 2002. Т. 1. С. 289.

<sup>36</sup> Die „Swoboda“. Eindrücke und Stimmungen über die russische Revolutionsbewegung im besetzten Czernowitz. «Czernowitzer Allgemeine Zeitung». 1917. Nr. 9. 2. September.

<sup>37</sup> Die dritte Invasion von Czernowitz. «Czernowitzer Allgemeine Zeitung». 1917. Nr. 5. 29. August.

<sup>38</sup> Das Kriegsjahr in Czernowitz. «Czernowitzer Tagblatt». 1915, 8. August.

залишилося тільки 10 тис<sup>39</sup>. Решта, враховуючи досвід першої окупації повтікали вглиб держави.

Найбільше переселенців прямували до Відня, Праги, Брно. Для біженців були облаштовані спеціальні табори, частина з яких формувалися за національною ознакою. Так один з найбільш відомих таборів для українців був організований у Гмюнді, де умови проживання були більш-менш задовільні.

Значно гірша ситуація була з насильно вивезеними буковинцями. Це робила як австрійська так і російська влада. Інтернували перш за все неблагонадійних. Поширеним було також виселення заручників.

Кіцманська повітова управа повідомляла 1 липня 1915 р. про наслідки другої російської окупації росіян: «Росіяни забрали 331 особу іудейського віросповідання, 67 православних і 48 осіб католицького віросповідання (201 чоловіків, 116 жінок і 29 дітей – разом 446 осіб)<sup>40</sup>. Так було після кожної російської окупації.

Не зважаючи на те, що Буковина тричі окупувалася російським військами, переважну більшість часу в роки Першої світової війни край все ж таки залишався під австрійською зверхністю. Кожного разу, коли поверталася австрійська влада, населення, в тому числі й українське, сприймало цю владу як свою і безмежно раділо, свідомо чи несвідомо пов'язуючи її з відносно благополучними довинними часами. Тим не менше, в умовах війни ставлення до українців з боку австрійської влади мало деякі особливості. Звичайно ж в той час були певні обмеження щодо діяльності культурно-освітніх товариств і політичних партій. До цього населення ставилося з розумінням. Але мало місце й інше. В умовах війни австрійська влада абсолютно безпідставно кинула майже чи не на всіх українців підозру в прихильності до Росії. Досить часто розправи чинилися без суду і хоча б елементарного розслідування.

Такі дії австрійців можна пояснити кількома чинниками. Найперше, австрійська влада нарешті зрозуміла, що вона в масштабах держави недооцінила небезпеку москвофілів у передвоєнний час і тепер намагалася надолужити упущене надмірною активністю, яка досить часто суперечила елементарному здоровому глузду. Насправді, на Буковині більшість москвофільських організацій було закрито ще до початку Першої світової війни. Залишилася тільки незначна кількість ідейних прихильників цієї течії. Не більше кількох десятків. Проросійські симпатії серед міщан, селян, священників були незначними, набагато меншими, ніж

---

<sup>39</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи / Упорядник В. Ботушанський. Чернівці, 2014. С. 70.

<sup>40</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914 – 1918 рр...С. 160.

у сусідній Галичині, де москвофілів підтримували поляки в боротьбі з українськими партіями. Австрійська адміністрація сама неодноразово відзначала лояльність місцевого українського населення до влади. Але потрібно було показати активність у боротьбі з внутрішніми ворогами. Цапами-відбувайлами стали прості українці.

По-друге. Австрійське військове командування прагнуло списати причини поразок у бойових діях на ворожих шпигунів, зрадників, москвофілів. Досить часто ними намагалися зобразити українських селян, які чимось не догодили владі. В переважній більшості висувалися абсолютно безпідставні, нічим не доведені звинувачення. З цього приводу І. Карбулицький писав уже після війни: «Перекопати когось, хто бачив війну, в тому, що галицькі або буковинські селяни можуть керувати артилерійським вогнем ворога за допомогою сигналів або ж по телефону, чи передавати ворогові інформацію про пересування власних військ, або ж наважаться стріляти по своїм військам, є явним безумством чи бездонною підлістю. І все те, що так звані «свідки» представляли як правду, було або спритною брехнею, або розповідалося на підставі брехливих «фактів»»<sup>41</sup>.

По-третє. Значного поширення набули різного роду доноси про зраду за допомогою яких, крім всього іншого, зводилися й особисті рахунки. Досить часто вони мали міжетнічний характер. Марко Черемшина записав у щоденнику від 15 січня 1915 р. : «На Буковині страшно вішали. Як на кого жидівська дитина пальцем показала, то вже вішали, а ще били страшно»<sup>42</sup>.

Вороги українства користувалися ситуацією, свідомо очорнювали українців, роздмухували всілякі чутки, щоб мати з того особисту вигоду.

Показовою стала поширення нічим не підтверджених повідомлень про масову зраду українців, починаючи від битви під Раранчем 23 серпня 1914 р. Греко-католицький священник К.Балицький згадував про роздмухування чуток про зраду з боку польських діячів у Галичині і єврейських на Буковині. Він писав: «Своє нечесне діло вкривають зверненням цілої ненависти на русинів, масово троюдять, нарочно арештують, без огляду кацап чи українець, і кричуть «urbi et orbi» (містові і світові): «Бач, русини зрадники!»». Хоч між підозрілими у шпіонажу найшлося чимало

---

<sup>41</sup> Карбулицький І. Мої спомини. *Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України*. Одеса, 2008. С. 637.

<sup>42</sup> Черемшина М. Щоденник (листопад 1914 – січень 1915). *Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України*. Одеса, 2008. С. 596.

жидів і ляхів – се ніч. З кацапських одиниць судиться загал, ставить ся усіх русинів перед форум улиці і узискує ся хвиливей сукцес (успіх, авт.)»<sup>43</sup>.

Усе це призвело до того, що чимало безневинних українців постраждало як фізично так і морально. Крім безпідставних розправ на місцях, поширеним явищем стала висилка, запідозрених у москвофільстві та колаборації з росіянами, до таборів Талергоф, Терезін та ін., які увійшли в історію, як одна з найсумніших сторінок в історії українців Галичини, Буковини і Закарпаття. Д. Дорошенко писав: «Особливо вславився своїм страшним режимом табір Талергоф в Тіролі, де тримано коло 12.000 людей. Тут були старі діди, жінки, діти, священики, інтелігенти, а найбільше селяни. Були тут, певна річ, і переконані «русофіли» (в ідейному розумінні), але більшість була сіра маса, жертви дикої сваволі й насильства»<sup>44</sup>. Типовим, наприклад, є звернення селянки Великого Кучурова до Буковинського крайового правління: «Звертається до Вас дружина Івана Сторощука, жителя Великого Кучурова, арештованого 20 вересня 1914 р., звинуваченого у тому, нібито він купував горілку для російських солдатів. Його без суду і слідства арештували у с. Карапчів Серетського повіту і відправили в табір»<sup>45</sup>. Дружина просила звільнити чоловіка, вказувала на його невинуватість і важке матеріальне становище.

Іншим негативним моментом було поведження з місцевим населенням розташованих на території краю військових частин. В північній частині Буковини були розквартировані переважно угорські підрозділи армії, які залишили по собі недобру пам'ять. Депутат австрійського парламенту А. Лукашевич повідомляв Крайовому правлінню Буковини: «Угорське військо українське населення всіяко зневажало, грабувало.....Нема ні одного жителя у Чорному Потоці, Онуті і в усіх інших селах, прилеглих до Дністра, від яких не надходили б подібні скарги»<sup>46</sup>. Особливо багато скарг було на грабежі військових під керівництвом обер-лейтенанта Паппа.

Відомий румунський історик Т.Балан з приводу поведження австро-угорської армії на Буковині писав: «Австро-угорські солдати поводитися так, що можна було з повною підставою сказати, «що власне військо поводитися гірше, ніж вороже» і що «в середні віки

---

<sup>43</sup> Балицький К. Чернівецька хроніка 1914 року. *Добрянський О., Старик В. Бажаємо до України*. Одеса, 2008. С. 561.

<sup>44</sup> Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914–1920). Друге видання. Мюнхен, 1969. С. 37.

<sup>45</sup> Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр...С. 155.

<sup>46</sup> Там само. С. 170.

розбійники і татари не поводитися гірше», ніж угорські солдати, які все руйнували і грабували»<sup>47</sup>.

Поширеним явищем стало взяття заручників австрійськими військами. У серпні 1915 р. командування 7-ї австрійської армії поширило на Буковині таке повідомлення: «...заручники беруться для того, щоб попередити злочини проти збройних сил держави. У разі злочину у тій місцевості, де взято людей в заручництво, заручники підпадають під військово-польовий суд і з ними, якщо цього вимагають обставини, поводяться за законами воєнного часу»<sup>48</sup>.

Одна з причин зневажливого ставлення австрійських військ до місцевого українського населення полягала в нерозумінні відмінності в назвах «русин», «руський», «руський». Частина австрійських військових командирів і солдат, особливо угорці, вважали місцеве українське населення росіянами і поводитися з ними як з ворогами.

Українські депутати австрійського парламенту неодноразово піднімали питання перед вищими та місцевими органами влади про неадекватну поведінку окремих військових частин австро-угорської армії на Буковині. Зокрема М.Василько повідомляв: «З початку війни одержав уже до 50 тис. листів щодо страждань громадян, зокрема українців. Я уже послав 3000 листів в урядові інстанції у зв'язку з безпідставними (несправедливими) засланнями людей за доносами в табір Талергоф, інтернуваннями українців з Буковини і Галичини, і всі вони вже звільнені [3 тис.]»<sup>49</sup>. Подібну роботу проводили й депутати А. Лукашевич, С. Смаль-Стоцький. Але чимало ні в чому не винних людей не витримали жахливих умов Талергофу та інших таборів і загинули там.

Після остаточного вигнання росіян у 1917 р. ситуація поступово стабілізувалися і репресії проти мирного населення стали порівняно нечастим явищем. Почалося організоване повернення виселенців з таборів в Оберголябруні, Гмінді та ін. Значна частина української інтелігенції після повернення з центральних регіонів Австро-Угорщини активно включилася в культурно-освітню та суспільну діяльність.

З осені 1917 р. відновилося навчання в усіх трьох українських гімназіях Буковини. Щоправда учнів було набагато менше ніж до воєнних часів. Складніша ситуація була з початковими школами. М. Кордуба писав у 1918 р.: «...народні школи не тільки по селах,

---

<sup>47</sup> Bălan T. Bucovina in războiul mondial. Cernăuți, 1929. S. 72.

<sup>48</sup> Там само. С. 173.

<sup>49</sup> Буковина в роки Першої світової війни... С. 248.



але й по містечках та містах здебільшого замкнені ще й досі із-за браку учительських сил та із-за нівечення шкільних будинків»<sup>50</sup>.

Впродовж 1918 р. Чернівці та й уся Буковина переважно жили мирним життям. Про війну нагадували тільки дефіцит найнеобхідніших товарів, дорожнеча, надходження пораних, повідомлення газет про події на фронтах, заклики підписатися на чергову воєнну позичку. Поліпшенню становища сприяло укладення країнами Четверного союзу Берестейського миру з Українською Народною Республікою 9 лютого 1918 р. та Росією 3 березня 1918 р. і Бухарестського мирного договору з Румунією 7 травня цього року. У зв'язку з цим фронт віддалився від Буковини і 20 травня 1918 р. в усьому краї скасовано надзвичайний стан. Про життя в Чернівцях весною 1918 р. газета «Діло» писала таке: «Життя міста представляє тепер інтересний вигляд. Його інтернаціональність з перед війни тепер іще більше змогла ся так з причини різнонаціональної мішанини військ, а з другої сторони через дуже оживлений рух із за кордону. Цілими днями бачить ся тут довгі ряди будь то наших жовнів, що вертають з полону, одітих переважно в російські мундури, то знов полонені большевицькі банди, або часом українських жовнів і офіцерів, що приїжджають в ріжних військових справах. Лучають ся також транспорти російських поляків-жовнів, які переходять кордон, щоби через Австрію дістати ся до Польщі. Кінотеатри і каварні переповнені, переважно військовою публікою, яка шукає тут розривки при звуках військових орхестр. Не збуває також концертів, а в короткім часі має також театр розпочати свій сезон. Школи в більшій часті відчинені, тільки університет розпічне свою працю аж по фєрїях»<sup>51</sup>.

Поступово почав відроджуватися організований український рух. Газета «Буковина» звернулася із закликом: «Час і пора взяти ся зі всієї сили до відбудови нашого національного життя. Треба нам відновляти всі а всі наші товариства, читальні і каси і всі а всі інші. Хоч мало ще робітників дома і мало що зробимо, а все ж таки буде початок...»<sup>52</sup>. На літо 1918 р. відновила роботу значна частина українських національних товариств, певну активність, хоча й у обмеженому форматі, почали проявляти політичні партії. Утворилися й деякі нові українські громадські об'єднання, як, наприклад, «Українська народна книгозбірня в Чернівцях» на чолі з М.Кордубою, яка займалася поширенням української літератури. Видання газети «Буковина» перенесли з Відня до Чернівців.

---

<sup>50</sup> Кордуба М. Українське життя в Чернівцях. *Буковина* (Чернівці). 1918. 23 серпня.

<sup>51</sup> З життя буковинської столиці. *Буковина* (Відень). 1918. 20 квітня.

<sup>52</sup> Наша національна відбудова. *Буковина* (Чернівці). 1918. 31 травня.

Регулярними стали гастролі в Чернівцях Українського народного театру та Театру Українського Народного Дому зі Львова.

Значним успіхом українські політики розцінювали фактичне зрівняння українців і румунів в управлінні православною церквою на Буковині. Влітку 1918 р. митрополит Репта подав у відставку в зв'язку зі звинуваченнями в співпраці з російською адміністрацією під час першої окупації Чернівців. Імператорським розпорядженням укладено новий штатний розпис консисторії. Вона повинна була складатися з двох архимандритів як заступників митрополита (один українець і один румун). Ними були іменовані українець о. Тит Тимінський і румун о. Іполит Воробкевич. Крім того до консисторії мали входити протопросвітер кафедральної церкви (румун), протопросвітер церкви св. Николая (українець), чотири платних консисторських радники (два українці і два румуни), два почесних члени (один українець і один румун). Газета «Буковина» з цього приводу писала: «Так то довголітна боротьба на церковнім полі увінчалася неабияким успіхом, хоч ще далеко не повним»<sup>53</sup>. Газета висловлювала недоволення щодо кафедральної церкви, на яку українці мали не менше право ніж румуни і висловлювала сподівання, що буковинський митрополит буде почергово від українців і румунів.

Потужною силою в умовах війни залишалися українські депутати австрійського парламенту та буковинського сейму. Переважна більшість з них перебували на еміграції у Відні та інших містах Австро-Угорщини. Вони входили до цілої низки політичних та добродійних організацій і послідовно відстоювали ідею повної підтримки Австро-Угорщини в війні та розширення політичних і культурних прав українців аж до створення окремого українського автономного краю. Однак між депутатами від Буковини і Галичини під час війни виникли гострі розбіжності щодо тактики дій. Тому буковинські депутати об'єднувалися навколо Союзу парламентських і сеймових депутатів Буковини, який було утворено в грудні 1916 р. Усі ці роки лідером українських депутатів від Буковини залишався М.Василько. Восени 1917 р. більшість депутатів повернулося на Буковину. Впродовж 1917–1918 років Союз парламентських і сеймових депутатів Буковини найбільше переймався справами повернення біженців, відбудови краю, воєнних відшкодувань, реорганізації церковного управління та забезпечення паритету в управлінні буковинською православною церквою, проблемами шкільництва і народного вчителства.

Українці краю уважно стежили за подіями в Наддніпрянській Україні та розгортанням міжнародних відносин. Вони схвально сприйняли проголошення Четвертим універсалом незалежності

---

<sup>53</sup> Уступлене митрополита. *Буковина* (Чернівці). 1918. 30 серпня.

України та укладення Берестейського миру. Хоча 3 березня 1918 р. на Буковині у зв'язку із збереженням тоді воєнного стану, не змогли провести загальнокрайове «Свято миру й української державності», як це було в Галичині, в багатьох містечках і селах в березні-квітні цього року проведено урочисті мітинги та народні віча, які мали таку ж назву. Під час цих урочистих заходів висувалося й традиційне гасло про створення українського автономного краю в складі Австро-Угорщини, до якого мали б увійти Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття. Варто нагадати, що ще перед війною українські політики Галичини і Буковина висунули гасло, що в разі перемоги в війні Австро-Угорщини Наддніпрянська Україна повинна стати незалежною державою, а українські території імперії Габсбургів утворять окрему автономію. Тепер ці ідеї почали набувати реальних контурів. Реалізації їх вимагали вже не тільки депутати різних рівнів, але й широкий загал населення. Наприклад, в резолюції українців вижниччини зазначалося: «Українське населення повіту Вижниця (Буковина), зібране 14 квітня 1918 р. на великому маніфестаційному вічі в Вижниці підносить з нагоди укладення мирного договору з Україною висловлює цілковите задоволення приєднанням староукраїнських земель Холмщини і Підляшшя з Українською Народною Республікою і вимагає організування окремої державно-правної української одиниці в рамках австрійської держави»<sup>54</sup>. Про це ж говорилося й на довірочних зборах представників української інтелігенції, міщанства та повітових делегацій, які відбулися в Українському Народному Домі 10 березня 1918 р. Зокрема, поставлено вимогу: «Збори стверджують і проголошують прилюдно, що і весь український нарід Буковини зголошує своє право до державности в межах Габсбурзької монархії, даючи рішучий вислів даному основному домаганню всего українського народу, аби з усєї української території в межах монархії утворено український організм як відновлене Українське Королівство Галичини»<sup>55</sup>.

До гетьманського перевороту на Буковині спочатку поставилися з осторогою. У Чернівцях навіть було скасовано і перенесено на невизначений час крайове «Свято миру і української державності», яке планувалося провести 19 травня. Але з часом буковинські політики визнали владу гетьмана як таку, що відбиває інтереси українців. Т. Галіп зауважував, що «пересічний галицький чи буковинський українець, захоплювався самим фактом, що здійснилася мрія про Українську державу і ставився з пошаною до кожного часного державного центру... В українських хатах можна

<sup>54</sup> Резолюції Вижницького окружного свята Берестейського миру і відродження української держави. *Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали*. Чернівці, 2009. С. 117-118.

<sup>55</sup> Свято мира й української державности в Чернівцях. *Буковина*. 1918. 28 березня.

було побачити на стіні побіч себе портрети гетьмана Скоропадського і голови Центральної Ради професора Грушевського»<sup>56</sup>.

З новою силою питання про утворення окремого українського автономного краю зазвучало влітку 1918 р. коли австрійська влада відмовилася ратифікувати Берестейський мир і стало відомо про секретні протоколи до нього. У багатьох містах і селах відбулися мітинги з вимогою негайної ратифікації мирних угод.

Влітку 1918 р. для багатьох буковинців здавалося, що все найгірше позаду. З Росією, Україною, Румунією укладено вигідні мирні договори, фронт був далеко, переконання в перемозі Австрії було переважаючим. Але ситуація розгорталася надзвичайно стрімко і від самих буковинців уже мало що залежало. Поразки військ Четверного союзу на заході та на Балканах кардинально змінили ситуацію. Восени 1918 р. Австро-Угорщина вступила в стадію розпаду.

Такий перебіг подій змусив активізуватися українські політичні партії Буковини. 12 жовтня 1918 р. в Українському Касино відбулася спільна нарада представників усіх чотирьох національних партій: національно-демократичної, народної, радикальної та соціал-демократичної, для обговорення політичної ситуації в краї та державі загалом. Було ухвалено рішення про те, що на Українську Конституанту, яка мала відбутися 18–19 жовтня, крім депутатів парламенту та сейму буде делеговано по три представники від кожної з політичних партій. Для затвердження цих рішень наступного дня скликано міщанське віче.

Віче 13 жовтня 1918 р. стало яскравим свідченням тих настроїв, які панували в цей час серед переважної більшості української громадськості. У промові головного референта О. Безпалка чітко наголошувалося на потребі негайно братися до організації свого державного життя. В резолюції, прийнятій вічем зазначалася необхідність встановлення української влади на територіях, заселених переважно українцями включно з Чернівцями, мирного порозуміння з румунами, об'єднання зі Східною Галичиною в єдине ціле, боротьбу проти кожного, хто хотів би вирішувати без українців їхні справи. На вічі гостро звучали антиавстрійські настрої. Як писав М. Кордуба: «Ославлений буковинський чорно-жовтий лоялізм шез безслідно, завдяки безглуздим репресіям та безправству воєнних властей через цілий час війни»<sup>57</sup>.

Буковинські представники взяли активну участь у Українській Національній Раді. Більшість з них підтримали ідею про утворення

---

<sup>56</sup> Галіп Т. Роки війни. З Чернівців до Києва. З моїх споминів. *Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України*. Одеса, 2008. С. 492.

<sup>57</sup> Кордуба М. Переворот на Буковині (з особистих споминів). *Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України*. Одеса, 2008. С. 825.

окремої західноукраїнської адміністративної одиниці з тим щоб у подальшому об'єднатися з великою Україною. Для вирішення нагальних місцевих справ було створено Буковинську секцію Української Національної Ради, яку пізніше назвали Буковинським крайовим комітетом.

Не вдаючись до подробиць про подальші події жовтня-листопада 1918 р., бо вони вже ґрунтовно відображені в історичній літературі, відзначимо, що в той час українці Буковини проявили себе добре організованими, відповідальними, з чітким розумінням своїх вимог щодо майбутнього краю. Яскравим проявом народного волевиявлення стало Буковинське віче 3 листопада 1918 р., яке задекларувало приєднання української частини краю до майбутньої Західно-української Народної Республіки та бажання бути в єдності з усією Україною. 6 листопада в Північній, Північно-Західній частині Буковини та в Чернівцях встановлено українську владу. Але міжнародна ситуація була не на користь українців. 9 листопада 1918 р. Румунія заявила про денонсацію Бухарестського мирного договору, наступного дня повторно вступила в війну на боці Антанти, а в останній день Першої світової війни 11 листопада 1918 р. румунські війська окупували Чернівці. Розпочалося румунське панування на Буковині, яке розтягнулося на понад двадцять років.

Отже, Перша світова війна стала часом важких випробувань для українського населення Буковини. Воно пережило все найгірше і найстрашніше, що може бути в умовах війни. Вбивства, руйнування та нищення під час безпосередніх бойових дій, примусову працю на воєнних об'єктах, репресії та пограбування з боку окупаційних російських військ та безпідставні звинувачення від австрійської влади. Масовим стало біженство та насильна депортація. Значним було погіршення матеріального забезпечення. Тим не менше, українці зберегли ті здобутки організованого національного руху, які було досягнуто до війни. Як тільки стало можливим, вони твердо заявили про свою рішучість бути разом з рештою українських земель, прагнули щоб території, компактно заселені українцями стали частиною відродженої української держави. На жаль, в тих умовах реалізувати цю ідею не вдалося. Однак, пам'ять про той час назавжди збереглася в народних переказах та спогадах як про час великих випробувань, грандіозних сподівань та національного піднесення.